

הטבות מס פנסיוניות וגובה ההפרשה לפנסיית חובה

סיכום דיון

מסמך זה מהווה את תמצית הדיונים שנערכו במסגרת השולחן העגול, מתוך מטרה לשתף את הקהל הרחב בעיקרי הדברים. בקריאת המסמך יש להביא בחשבון שמדובר בתמצית הדיון ולא בפרוטוקול מלא. יודגש, כי הדברים מייצגים את עמדותיהם האישיות והמקצועיות של חברי הפורום ואינם מייצגים בהכרח את העמדות הרשמיות של הגופים אליהם הם משתייכים.

הדוברים מובאים כאן לפי סדר הדברים במהלך הדיון. רשימת הדוברים ותפקידיהם מצורפת בסוף הסיכום.

תאריך המפגש: 23.02.2017

עיקרי הדברים:

- השולחן העגול עסק בשתי עבודות מחקר בנוגע למדיניות הפנסיה בישראל.
- העבודה הראשונה, מאת לאה אחדות ומישל סטרבצ'ינסקי, התמקדה בהטבות המס לחיסכון פנסיוני. להלן עיקרי הממצאים:
  - בשנת 2014 חילקה ממשלת ישראל הטבות מס בשווי של כ-13 מיליארדי שקלים בתחום של החיסכון הפנסיוני. היקף הטבות המס בנושא איננו חריג ביחס למדינות ה-OECD.
  - הטבות המס נקבעו על מנת לעודד חיסכון לגיל הפרישה, למנוע כפל מס, וליצור מערכת ניטרלית יותר מבחינת הוצאה בהווה אל מול הוצאה בעתיד.
  - הטבות המס מחולקות לכלל האוכלוסייה, כולל העשירונים העליונים, אך שיעורי החיסכון בקרב עשירונים אלו גבוהים ממילא ולא ברור שיש צורך לעודד אותם לחסוך.
  - אחדות וסטרבצ'ינסקי מציעים מודל פשוט יותר ופרוגרסיבי יותר להטבות המס, שבו ההטבות עבור העשירונים העליונים נמוכות יותר. המודל מסוגל לחסוך כ-800 מיליון ש"ח בשנה.
  - על פי ניתוח ההשפעות של הצעות מדיניות שונות על עוני ותועלת חברתית, אחדות וסטרבצ'ינסקי ממליצים להשתמש בכסף שנחסך כתוצאה מהמהלך כדי להרחיב תכנית השלמת הכנסה למקבלי קצבאות זקנה ושארים.
- העבודה השנייה, מאת אסנת ליפשיץ, התמקדה בגובה ההפרשה לפנסיית חובה. להלן עיקרי הממצאים:
  - בשנת 2008 הוחל צו ההרחבה לפנסיית חובה, אשר חייב חיסכון פנסיוני לכל עובד.

- חובת ההפרשה לפנסיה חלה גם על שכירים עניים יחסית, בעלי הכנסה נמוכה מ-6,000 ₪ לחודש, שבהם מתמקד המחקר.
- ליפשיץ טוענת שעבור שכירים אלו יתכן ששיעור ההפרשה שנקבע בחוק הוא גבוה מדי: לפי סימולציות שערכה על סוגים שונים של משקי בית, עלול להיווצר מצב שבמסגרתו בשנות הפנסיה הכנסתם של משקי בית עניים תהיה גבוהה יותר מהכנסתם בתקופת העבודה.
- מצב זה הוא בעייתי גם מבחינת שיקולים של החלקת תצרוכת, וגם מכיוון שבגילאים הצעירים יותר משקי בית זקוקים להכנסות גבוהות יותר לשם גידול הילדים ומימון תשלומי משכנתא.
- ליפשיץ ממליצה להפחית את שיעורי ההפרשה, או לקבוע אחוז הפרשה שעולה יחד עם ההכנסה או יחד עם הגיל.
- עבודותיהם של מישל סטרבצ'ינסקי, לאה אחדות ואסנת ליפשיץ הוצגו בפני קהל מגוון שכלל מומחים בתחום, פקידי בכירים במשרדי ממשלה, מנהלים בקרנות הפנסיה הגדולות, ואת חבר הכנסת מנואל טרכטנברג. להלן הביקורות העיקריות שעלו בנוגע לעבודות:
- בנוגע למאמר של סטרבצ'ינסקי ואחדות, מספר מגיבים טענו שזה לא נכון לחבר יחדיו המלצה על צעד שמוביל לחיסכון כספי עם המלצה על האופן שבו נדרש להשקיע את הכסף הנחסך. הממשלה איננה עובדת באופן הזה, הכסף הנחסך מתווסף לכלל מקורות ההכנסה שלה. אלו שני דיונים נפרדים.
- בנוגע להמלצותיהם של סטרבצ'ינסקי ואחדות, נטען כי מערכת המיסוי בישראל היא ממילא פרוגרסיבית יחסית למדינות אחרות, כאשר העשירונים העליונים משלמים שיעורי מס גבוהים יחסית לעשירונים התחתונים. ביטול הטבות מס עבור העשירונים העליונים יהפוך את המערכת לפרוגרסיבית יותר, ולא בטוח שזה רצוי.
- בנוגע למאמר של ליפשיץ, מספר מגיבים טענו שהכנסתם של משקי בית עניים בשנות הפנסיה דווקא לא תהיה גבוהה יותר מהכנסתם בשנות העבודה. הסיבות לכך כוללות את השנים האבודות לפני החוק שבהן אותן משפחות לא חסכו לפנסיה, חוסר רציפות בקריירה, הנטייה למשוך את הפיצויים באמצע ועוד.
- בנוגע להמלצותיה של ליפשיץ, קביעת שיעור הפקדה לפי גיל עלול להיות מורכב מבחינה בירוקרטית, וכן יעודד מעסיקים שלא להעסיק עובדים מבוגרים.

מהלך הדיון:

לאה אחדות

- ממשלת ישראל מעניקה הטבות מס לחיסכון פנסיוני באמצעות פטורים והנחות מס שונות. אנחנו רוצים להראות בעבודה כיצד אפשר לייעל את מערכת ההטבות לחיסכון הפנסיוני, וכן להציע היכן לשים את הכסף שאנחנו חוסכים מביטול ההטבות.
- הטבות מס כוללות את מערך הפטורים, שיעורי מס מופחתים, הנחות לקבוצות אוכלוסייה וחברות עסקיות המוענקות בגין הכנסות או בגין פעילות כלכלית, כגון חוק עידוד השקעות הון ועוד. הטבות המס האלו נועדו להשיג מטרות כגון עידוד תעסוקה, הטבות לפריפריה ושוויון הזדמנויות.
- ההגדרה של הטבות מס היא סובייקטיבית במידה רבה, מכיוון שלא ברור מהו "חוק המס הנורמאלי". בארצות אחרות יש וועדות אשר קובעות מהי הטבת מס, בישראל כלכלני משרד האוצר קובעים זאת. למשל, אם ישנו פטור ממיסוי על הון, האם זו הטבה או סוג של מדרגת מס? זה לא ברור מאליו.
- לפי האומדן שלנו לשנת 2014 הטבות המס מסתכמות בכ-47 מיליארד שקלים, כ-4.5 אחוזי תוצר. מתוך ההטבות, כ-13 מיליארד שקלים הם בתחום של החיסכון הפנסיוני.
- כמובן, בכל מדינות ה-OECD יש הטבות מס למטרות שונות, ביניהן החיסכון הפנסיוני. ההיקף בישראל הוא לא חריג.

שאלה מהקהל: כיצד מתייחסים למע"מ דיפרנציאלי במדינות אחרות? האם זו הטבת מס?

לאה אחדות

- אני לא בטוחה, למשל הטבות כמו מע"מ אפס באילת כן נחשבות כהטבת מס.
- אני אתחיל עם ההטבות לפנסיה והרציונל העומד מאחוריהן. אנחנו רוצים לעודד חיסכון, להבטיח הכנסה נאותה אחרי הפרישה, שהפורשים לא יזדקקו למערכות ציבוריות.
- סיבה נוספת להטבות היא הרצון למנוע כפל מס. אנחנו רוצים לחשוב על החיסכון הפנסיוני כאירוע שמתפרש על מחזור החיים. אם מיסו את השקל שייצירתי בתקופת העבודה אנחנו לא רוצים למסות אותו שוב בתקופת החיסכון. הרעיון הוא לבנות הטבות מס שמקזזות את האפשרות הזו של כפל מס.
- עוד סיבה היא הרצון ליצור מערכת ניטרלית מבחינת הוצאה בהווה אל מול הוצאה בעתיד.
- בפנסיה כפויה הכסף לא נגיש לחוסכים עד הפרישה, אז יש כאן גם פיצוי על כך שאנחנו מתערכים בהחלטות של הפרט.
- מצד שני, ברור שאנחנו לא רוצים לעודד חיסכון אצל כולם, בעיקר אצל אלו שממילא יחסכו לפנסיה. לפי סקר ההוצאות של הלמ"ס יש חיסכון שלילי בעשירונים התחתונים וחיובי בעשירונים העליונים, ויתכן שאין צורך בהתערבות הממשלה כדי לעודד חיסכון בעשירונים העליונים. מבחינת כפל מס אולי יש הצדקה גם בהטבות לחיסכון בעשירונים העליונים.
- ההטבות יכולות להתבצע בעת ההפקדה של הפרשות, בעת הצבירה (מיסוי התשואה על הצבירה), ובעת המשיכה.
- בספרות נוהגים לסמן משטרי מס שונים בהקשר הזה עם שלוש אותיות המציינות פטור או מיסוי בכל אחד משלושת השלבים. למשל, מערכת מסוג EET היא מערכת הפוטרת ממס (E),

- exemption) את שני השלבים הראשונים ומטילה מס (tax, T) רק בעת המשיכה. ברוב מדינות האיחוד האירופאי ובארה"ב המערכת היא מסוג זה. ישנן מדינות שבהן המערכת היא ETT, כגון דנמרק, שוודיה ואיטליה, וכך הלאה. מסמנים באותיות קטנות משטרים שבהם באחד משלבי החיסכון המיסוי או הפטור אינם מלאים. למשל, המשטר בניו זילנד הוא ttE, והמערכת הישראלית היא מסוג tEt.
- אנחנו בוחנים את הטבות המס בישראל. אנחנו מקבלים הטבות על החלק שהמעביד מפריש לנו עד לתקרה מסוימת, וגם עבור החלק שהמעביד לא מבטח. יש שוני בין עצמאיים לשכירים ונושאים נוספים.

שאלה מהקהל: האם דחיית מס היא הטבת מס מבחינתך?

לאה אחדות

- אני אתן את הדוגמה הישראלית ואני אומר מה נחשב מבחינתי הטבת מס: ברגע שהמעביד שילם סכום מסוים, וזה פטור ממס עד תקרה מסוימת, אז זוהי הטבת מס. אבל בעת המשיכה אנחנו כן משלמים מס, אז אם אני רוצה לבדוק הטבה נטו אני מנכה את המיסוי בעת הפנסיה.
- אנחנו יכולים לעשות השוואה בינ"ל ולהסתכל על מחזור החיים תחת הנחות מציאותיות למדי, לראות שינויים על פני רמות הכנסה שונות.
- אנחנו מציעים מודל יותר טוב לשלב ההפקדה, מודל שהוא פשוט יותר ופרוגרסיבי יותר. הוא נותן פחות לאוכלוסיות המבוססות, והוא פשוט יותר מכיוון שאין גם ניכויים וגם זיכויים אלא הטבה מסוג אחד שמופעלת על פני כל המערכת.
- ההצעה מסוגלת לחסוך כ-800 מיליון ₪, ונשאלת השאלה מה אנחנו גם יכולים לעשות עם הסכום הזה.

מישל סטרבצ'ינסקי

- ראשית כל, אנחנו הולכים לעשות השוואה מהסוג ששאלת אותי עליה, צביקה. היא מתמקדת בחלק הזה של ההטבות. לפי ההשוואה הבינלאומית אנחנו רואים שזה כמובן תלוי בטיפוסים, אבל לפחות עבור הטיפוסים עם ההכנסה היותר נמוכה הטבות המס בישראל גבוהות יחסית. באופן טבעי פרטים שהם בעלי הכנסה שהיא נמוכה מסך המס אינם נהנים מההטבה כי הם לא משלמים מס הכנסה.
- החלק היותר משמעותי של העבודה משווה את המצב היום להצעה. אנחנו מקטינים את התקרה של ההטבות מפי 2.5 מהשכר הממוצע לפי 2 מהשכר הממוצע. שינוי כזה יכול לחסוך כ-800 מיליון ₪.
- אנחנו מאמינים שהקצאת הכסף הממשלתי הזה היא איננה במקום הנכון, מכיוון שהאנשים האלו יכלו לחסוך לבד.
- בנוגע לעצמאיים אין מסורת של חיסכון פנסיוני, ולכן חשוב מאוד לבצע את המהלכים האלו יחד עם חינוך פיננסי מכיוון שיכולה להיות בעיה. בנוגע לשכירים ישנה כבר מסורת די ברורה והמהלך יהיה יותר קל.

- אנחנו יכולים לחסוך כ-800 מיליון שקלים שניקח מהאנשים היותר עשירים, ואותם ניתן להעביר לתחומים אחרים. אנחנו בוחנים 3 תכניות אלטרנטיביות לשימוש בכסף:
  1. הגדלת קצבאות הזקנה והשארים לכלל הקשישים המקבלים קצבה בשיעור אחיד.
  2. הגדלת השלמת ההכנסה למקבלי קצבאות זקנה ושאיירים בשיעור אחיד. זו תכנית סלקטיבית המיועדת יותר לפרטים העניים, ולכן כפי שנראה היא יותר יעילה.
  3. הגדלת מענק ההכנסה (מס הכנסה שלילי) למממשים תוך אחוז עלייה אחיד. זו תכנית שהומלצה גם בדוח העוני.
- אני לא אכנס כאן לכל הפרטים – אזכיר רק שהשתמשנו בפונקציית תועלת חברתית כדי לבחון את התכניות השונות. לפי הלוח המסכם, התכנית היעילה ביותר מבחינת הקטנת העוני והתועלת החברתית היא התכנית של השלמת הכנסה. היא מפחיתה יותר את העוני, ומגדילה יותר את התועלת החברתית, יחסית לשתי התכניות האחרות.

שאלה מהקהל: אתם מניחים שההפחתה של ההטבות משפיעה על החיסכון?

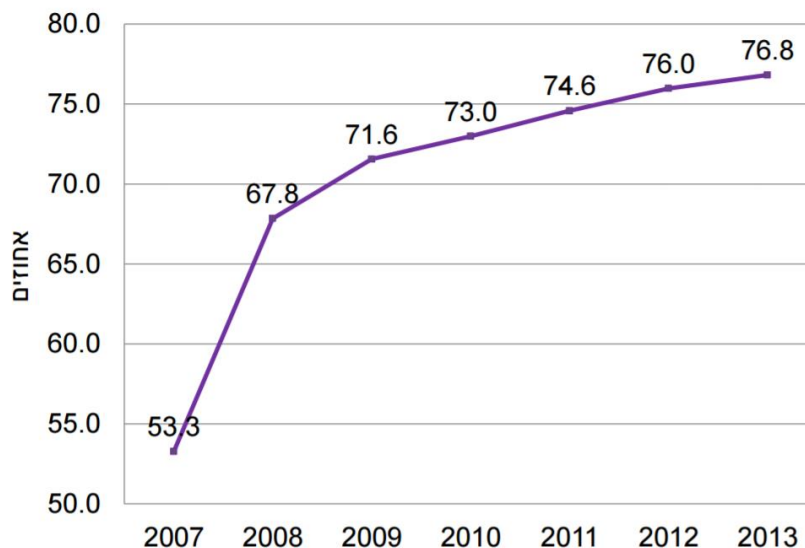
מישל סטרבצ'ינסקי

- בעבודה הזו לא עשינו את הדבר הזה, אך היו עבודות אחרות שעסקו בכך. אנחנו מתמקדים בהשפעות על ההתחלקות. נצטט את העבודות האלה בגרסה הבאה.

אסנת ליפשיץ

- אני הולכת לדבר על הסדר פנסיית החובה, וספציפית לשאול האם גובה הפרשה כיום הוא אופטימאלי.
- קצת רקע: בשנת 2008 הוחל צו ההרחבה, חוק פנסיית חובה. הגישה אמרה שפרטים לא חוסכים מספיק לפנסיה, ישנן עלויות עסקה גבוהות, ואנחנו מגיעים למצב שבו ישנו חיסכון חסר לפנסיה ביחוד בשכבות הנמוכות של האוכלוסייה. יש גם תופעת "free rider", אנשים לא חוסכים לפנסיה מתוך הנחה שהממשלה תספק להם תמיכה לאחר הפרישה.
- הרעיון בחוק הוא חובת חיסכון פנסיוני לכל עובד. ההפרשות החלו מ-2.5% ועשור לאחר מכן אנחנו מדברים על 18.5% מהשכר, כאשר שני שליש משולמים על ידי המעסיק.
- חובת ההפרשה לפנסיה חלה עד השכר הממוצע במשק. שני שליש מהשכירים לא מגיעים לשכר הממוצע ולכן חובת ההפרשה חלה על כל השכר שלהם.
- ערב כניסת החוק 53% מהשכירים הפרישו לפנסיה, מאז היה גידול משמעותי בשיעור האנשים שמפרישים להפרשות פנסיוניות וכיום הוא עומד על כ-78% מהשכירים.

אחוז בעלי הפרשות לפנסיה 2007-2013

- למעלה מ- 90% מהמצטרפים החדשים לקרנות הפנסיה הם בעלי הכנסה נמוכה מ- 6,000 ש"ח לחודש, ובהם יעסוק המחקר שלי.
- שאלה ראשונה שאני שואלת היא האם ההפרשה הנוכחית אופטימאלית, נמוכה או גבוהה מדי. אני אטען שהיא גבוהה מדי.
- כדי לבחון את זה אני הולכת להשתמש בשני מדדים:
  1. יחס התחלופה, היחס בין ההכנסה לפני הפרישה לבין ההכנסה אחרי הפרישה. בספרות מדברים על יחס אופטימאלי של כ-80% שאמור לשקף גם את הירידה בהוצאות.
  2. החלקת תצרוכת. אנחנו מניחים שפרטים מעוניינים להחליק את התצרוכת על פני החיים.
- שאלה שניה שקשורה לכך היא כיצד ההסדר משפיע על אי השוויון. לכאורה ההסדר נועד להקטין את אי השוויון, אבל בפועל היו לו השפעות מעט שונות מהכוונה המקורית. אני אחשב את הערך הכולל של ההכנסות לפני ואחרי החוק כדי לבחון זאת.
- העבודה עוסקת בשלושת העשירונים הנמוכים של התפלגות השכירים.
- מספר נתונים לפני כניסת החוק לתוקף: שיעור קשישים שחיים מתחת לקו העוני. בישראל השיעור יחסית גבוה, אבל שיעור העוני בקרב קשישים היה דומה לשיעור העוני בכלל האוכלוסייה. אם זו בעיה אז זו אולי לא בעיה של מערכת הפנסיה אלא של שוק העבודה.
- מבחינת התפלגות מקורות ההכנסה של בני 65 פלוס, לפני ההסדר החלק שמגיע מהרובד הראשון (קצבאות) נמוך יחסית ל OECD. כתוצאה מההסדר החלק הזה ירד עוד יותר.
- במחקר לקחתי טיפוסים שונים של משקי בית, 10 משקי בית שמייצגים את אוכלוסיית העובדים בישראל (ברנדר 2010). אני מייצרת עבורם סימולציות של השכר על פני החיים, כמה הם מרוויחים בכל תקופה, כמה הם אמורים להפריש לפנסיה ומהי הפנסיה שהם יקבלו.

- כך אני יכולה לייצר את יחס התחלופה עבור פרטים שחיים תחת המדיניות הנוכחית. אני אראה לכם מהו יחס התחלופה רק עם הביטוח הלאומי, ואיך ההסדר של הפנסיה המנדטורית השפיע עליו. אני יכולה גם לחשב את הערך המהווך של ההכנסות לפני ואחרי.
- על מנת לחשב זאת נדרש להניח הנחות רבות, והתוצאות תלויות בפרמטרים שנבחרים למודל. השתמשתי בפרמטרים שונים שבהם משתמשים במחקרים של ה-OECD, וביצעתי גם שלל מבחני רגישות לנתונים.

הערה מהקהל: זו תוחלת החיים הכוללת, לא לבני 65. צריך להשתמש בתוחלת חיים לבני 65.

אסנת ליפשיץ

- שני הטיפוסים הראשונים מייצגים כ-30% מהאוכלוסייה, וכן את רוב האנשים שהצטרפו להסדר בעקבות החוק.
- בטבלה הבאה מתואר יחס התחלופה הצפוי למשקי בית נבחרים:

טיפוס	שכיחות באוכלוסייה	יחס תחלופה עם/ללא פנסיה
זוג + ארבעה ילדים. הבעל לא סיים תיכון, פורש בגיל 60, האישה לא עובדת, שכר התחלתי 5000 ש"ח (עליה של 1% לשנה)	יותר מ-20% מהאוכלוסייה העובדת	יחס תחלופה ללא פנסיה – 99% יחס תחלופה עם פנסיה – 181%
זוג + שלושה ילדים. לבעל השכלה תיכונית, האישה לא עובדת, שכר התחלתי 6000 ש"ח (עליה של 1% לשנה)	כ-10% מאוכלוסיית העובדים	יחס תחלופה ללא פנסיה – 85% יחס תחלופה עם פנסיה – 170%
זוג + שלושה ילדים. בעלי השכלה תיכונית, 6000 ש"ח שכר התחלתי לבעל, 5000 ש"ח שכר התחלתי לאישה, מילד ראשון עובדת 70%, משני 50%	כ-5% מאוכלוסיית העובדים	יחס תחלופה ללא פנסיה – 54% יחס תחלופה עם פנסיה – 140%
רווק, השכלה תיכונית, 6000 ש"ח (עליה של 1% לשנה)	כ-3% מהאוכלוסייה העובדת	יחס תחלופה ללא פנסיה – 53% יחס תחלופה עם פנסיה – 150%
שני בני הזוג בעלי תואר אקדמי, 3 ילדים, שני בני הזוג עובדים במשרה מלאה, 10000 ש"ח שכר התחלתי לגבר, 7000 ש"ח לאישה	כ-10% מאוכלוסיית העובדים	יחס תחלופה ללא פנסיה – 29% יחס תחלופה עם פנסיה – 118%

- הטיפוס הראשון הוא משפחה של 4 ילדים, האב לא סיים תיכון ועובד בעבודות צווארון כחול.

שאלה מהקהל: יחס התחלופה זה לפני מס?

אסנת ליפשיץ

- כן, זה נטו מול נטו.
- נחזור לטיפוס הראשון: הבעל עובד בעבודת כפיים, פורש בגיל 60, האישה לא עובדת. הטיפוס הזה מייצג כ-20% מהאוכלוסייה בישראל, יש שם ייצוג יתר של האוכלוסייה הערבית. עבור טיפוסים אלו יחס התחלופה הוא כבר 100% ללא ההסדר, בזכות הקצבאות של הביטוח הלאומי. עם ההסדר הוא גבוה הרבה יותר. עם הנחות אחרות על הפרמטרים

- אפשר להגיע ליחס תחלופה של 150% עבור אנשים אלו. כתוצאה מהסדר הפנסיה הערך המהוון של ההכנסות עבור אנשים אלו יורדות. הם מפסידים כסף בגלל ההסדר.
- גם לגבי הטיפוס השני יש תוצאות דומות. גם עבור משקי הבית היותר משכילים יחס התחלופה הוא גבוה מ-100%.
- ההסדר כפי שהוא היום פוגע בקבוצות החלשות בשוק העבודה, בפרטים שהשכר שלהם נמוך מסף המס ובמשקי בית עם מפרנס יחיד. הם יסבלו מקיזוז קצבת הפנסיה שלהם מהגמלה להשלמת הכנסה שלהם זכאים, וההכנסות שלהם יקטנו בשנים שבהן ההכנסה הפנויה לנפש סטנדרטית היא נמוכה יותר בגלל קיומם של ילדים במשקי הבית, הוצאות משכנתא וכו'. זו פגיעה בהחלקת התצרוכת.
- העובדים האלו גם לא זכאים להטבות המס שאותם לאה הזכירה, כך שההסדר מגדיל את אי השוויון.
- מה אנחנו יכולים לעשות? ישנן כמה אופציות.
- אם המטרה היא יחסי תחלופה של 100%, אפשר להתאים את ההפרשות בהתאם ולהפחית את שיעורי הפרשה באופן גורף.
- אופציה אחרת היא אחוז הפרשה שעולה יחד עם ההכנסה, כפי שנעשה לגבי עצמאים.
- אופציה שלישית, שהיא בעיני המועדפת, היא להגדיל את אחוז ההפרשות לפנסיה עם הגיל. ההכנסה הפנויה עולה עם הגיל בגלל סך כל ההכנסות, וכן בגלל ירידה במספר הנפשות במשק הבית וירידה בתשלומי המשכנתא. אם ניצור הפרשה לפי גיל, ניתן להגדיל את ההפרשה בשלב שבו ההכנסה הפנויה גדלה.

מנואל טרכטנברג

- נושא הפנסיה על כל מרכיביה נידון רבות בכנסת, כולל הנושאים שעלו כאן. הלוואי שלפני וועדת הכספים היו ניירות עבודה מהסוג שהוצגו כאן. אני מציע שניצור קשר עם הממ"מ בכנסת, ונתאם ישיבה משותפת, הצורך במחקר כזה הוא אדיר.
- בנוגע לעבודה הראשונה, היא כוללת שתי שאלות שאין ביניהן כל כך קשר. אני לא מבין למה הן בחבילה אחת.
- החלק השני של העבודה הראשונה שואל: אם היו לי 800 מיליון ₪, איך הייתי יכול להשתמש בהם בצורה יעילה כדי להפחית את העונו? זו שאלה מאוד חשובה, אבל היא לא קשורה לחלק הראשון העוסק בהטבות שיש לבטל. אני לא מזלזל בחשיבות של החלק השני, אבל הוא פחות שייך לעניין.
- בנוגע לחלק הראשון: כשאני שוקל שיטת מיסוי, בנוגע למועד שבו הכסף ממוסה, אז צריך לבחון את המטרות האפשריות. המטרה היא לא רק לחסוך כסף, להקטין את ההטבות, השאלה היא מהן המטרות שלי בכלי הזה של מיסוי מקטעים שונים בצבירת הפנסיה. יש מגוון של מדינות שעושות דברים שונים, אבל פונקציית המטרה לא ברורה.

הערה מהקהל: אין מגוון כזה גדול, ישראל היא מקרה חריג.

מנואל טרכטנברג

- נושא נוסף הוא הגמישות של החיסכון ביחס לשינויים שאתם מציעים, נדרש להתייחס לכך.

- לגבי העבודה השנייה של אסנת: הסימולציות האלו הן מצוינות, אבל קשה לי עם ההתחשבות בפרמטרים הנוכחיים בלבד. שוק העבודה עובר שינוי עצום. הטיפוסים השכיחים הם כבר שונים מאלו שאנחנו רואים במחקר. אני מבין את המגבלות של העבודה אבל נדרש להתחשב בשינויים משמעותיים שמתרחשים בשוק העבודה.
- בנוגע ליחס התחלופה, כשמדובר בהכנסות מאוד נמוכות אז המשמעות היא לא אותה משמעות כמו במקרה של הכנסות בינוניות. אם אני מגיע ל-140 מבחינת יחס תחלופה, ההפרש האבסולוטי בין ההכנסות לפני ואחרי הפרישה הוא לא אותו דבר כמו במקרה של הכנסות גבוהות יותר.
- אני כן מקבל את הצורך בלבחון מחדש את מה שנקבע בשנת 2008. יתכן שיש פה פגיעה משמעותית דווקא באלו שרצינו לסייע להם.
- אני חושב שפתרון אפשרי יהיה לאפשר יותר ממודל אחד, בחירה בין מסלולים שונים. חשוב שהפרט ידע מהן המשמעותיות לאורך החיים של כל בחירה.

שי בירן

- אני אגיב רק בנוגע למאמר של אסנת. נתחיל מהמודל.
- יש פה איזו שהיא שכחה. אנחנו מדברים על דור העתיד, אבל החוק חל גם על "דור המדבר" שמעולם לא חסך לפנסיה, וזו תחילתו. לאור העובדה שהחוק התחיל בשנת 2008, והשיעור של 18.5% התחיל רק לפני חודש, זה קצת מגוחך להתעלם מכך שהשלב במחזור החיים של מרבית העובדים הוא שונה לחלוטין. מראש צריך שוליים של יותר חיסכון כדי לפצות על שנים אבודות, כי הפרטים לא מתחילים לחסוך מההתחלה.
- ישנו פער בין שכר הברוטו לבין הבסיס הפנסיוני. לעיתים קרובות הבסיס הפנסיוני נמוך משכר הברוטו באופן משמעותי, בגלל עבודה נוספת, החזרי הוצאות, תמריצים ועוד. אז מראש יש כאן דילול, זה לא 18.5%. הפרט לא חוסך על מלא השכר.
- יש כאן התעלמות ממשרכת פיצויים. הכספים האלו ניתנים למשיכה בכל פעם שעוזבים מקומות עבודה, אוכלוסיות עניות נוטות למשוך את הכספים האלו ולכן החיסכון נמוך יותר, כך שגם זה מפחית מתחת לשיעור של 18.5%.
- בסופו של דבר גם הבסיס, גם האחוז וגם האוכלוסייה לא נכון. דמי ניהול וכיסוי ביטוחי גם לא נכללו במודל.
- נתיבי קריירה שונים יכולים ללכת במגוון של ווקטורים, וזה הופך את אופן חישוב יחס התחלופה שבמחקר לבעייתי ביותר. לדוגמה, יש אנשים שמטעמי בריאות או משפחה דווקא בסוף חייהם נמצאים במשרה חלקית או בעבודה לא מספקת, ועכשיו יחס התחלופה שלהם הוא מעוות מכיוון שהם התרגלו להכנסה גבוהה יותר.
- כאשר לוקחים בחשבון את כל גורמי הדילול האלו, עבור חלקים מסוימים באוכלוסייה שיעור ההפקדה האפקטיבי הוא רק 6% ולא 18.5%. הורדה נוספת, כמו זו שמוצעת במחקר, תוריד אותם מתחת ל-5%.
- יש גם חוסר רציפות בהפקדות, אוכלוסיות שיחליפו מקום עבודה ועוד. השילוב של הגורמים האלו מוביל לכך שהניתוח שנעשה לא מדויק.
- בנוגע להמלצות המדיניות, גם אם היה קל יותר לקבל את המודל שעליו הסתמך המחקר, מדובר בהמלצות קשות מאוד ליישום מסיבות בירוקרטיות. גם ככה צו ההרחבה לפנסיה חובה קשה לפיקוח במצב הנוכחי, יהיה עוד יותר קשה לפקח עליו אם נהפוך אותו למורכב אף יותר באמצעות יצירת וקטור של שיעורי הפקדה תלויי גיל.

יהודה בן אסאייג

- אני חושב שיש מקומות הרבה יותר בולטים שאפשר לשפר בנוגע להטבות מס שהמדינה נותנת מאשר בהטבות פנסיוניות.
- אני חושב שהחטא הקדמון של העיסוק בנושא הזה הוא מדידת עשירונים לפי הכנסה השוטפת ולא לפי צבירת ההון. אנחנו חוטאים שוב ושוב כשאנחנו מתייחסים ומעצבים מדיניות כלכלית ומיסוי לפי ההכנסות השוטפות ולא לפי צבירת ההון כך גם לחלוקה הנגזרת למעמדות חברתיים בהתאם להון הנצבר. התייחסות כזו תשנה מאוד את אופן קביעת המדיניות.
- שאלתי לפני כן האם דחיית המס נחשבת סוג של הטבה. אני לא חושב שנוכל לגבות את המס מהעובדים החוסכים בעת תהליך החיסכון כאשר העובד החוסך עוד לא יודע שיגיע להכנסה שתאפשר לך את הקצבה הראויה. עדיף חברתית וכלכלית להשאיר את זה לתקופה שהעובד כבר יודע מהי הצבירה שהגיע אליה והקצבה הנגזרת, ואז אפשר למסות את הקצבה אם היא מעל ומעבר למה שנדרש כדי להתקיים.
- ישנם רבים שלא מסוגלים להגיע לגיל הפרישה בעבודה מסודרת. המספרים הולכים וגדלים.
- לפני שנוגעים ומקטינים את הטבות המס, אני חושב שצריך וחשוב להחיל אותן רטרואקטיבית על תקופות שבהן לא עבדת ולא יכולת להפריש לטובת החיסכון הפנסיוני. למשל, אם איבדת שנה-שנתיים ברצף התעסוקתי שלך אתה לא יכול להפריש בגין וליהנות מהטבת המס עליהן.
- בנוגע למאמר הראשון, על גובה ההפרשה, להשוות אותנו ל-OECD זה קצת בעייתי. המבנה התרבותי והחברתי של ישראל הוא קצת שונה. יש כאן שלושה מגזרים מאוד שונים. אנחנו לא נמצאים במבנה מספיק הומוגני כדי לעשות את ההשוואה הזו ולהסיק ממנה את המסקנות הנדרשות. זה חוטא לנו כאשר אנחנו מנסים לצמצם פערים. סיור בכמה מהמקומות האלו האיר את עיני, הפערים האלו גדולים מכדי שנוכל להתייחס אליהם כאל חברה הומוגנית אחת.
- אני חייב לומר עוד לא נתקלתי במשפחה עם 4 ילדים שיכולה להתקיים רק משכר מינימום. יש להם בוודאות הכנסות או סובסידיות אחרות, או נכסים נוספים שמאפשרים להם להתקיים.

הערה מהקהל: אם אתה מעוניין אפשר לקחת אותך לסיור במקומות שבהם הם חיים, ותיתקל בהם שם...

יהודה בן אסאייג

- הייתי בסורים האלו, ראיתי ונוכחתי לדעת כיצד אורח החיים הדתי והקהילתי מעיקר מאפשר להם להסתפק במועט אם כי רמת ההנחות והתמיכות הנוספות על ההכנסה המוצהרת משנים את המציאות הנשקפת. ... ודרך אגב, האנשים האלו בכלל לא רואים את עצמם כעניים, הם ברובם שמחים בחלקם ומרוצים ממצבם, זו שאלה עמוקה יותר אם נכון וראוי שאנחנו במשקפי המציאות שלנו רואים, מודדים ושופטים אותם באמות מידה שאינם כלל על הסרגל הכלכלי חברתי קהילתי שלהם.
- נחזור לנקודות במאמר. אני עד לנתוני המציאות על הפקדות הפנסיה המאופיינים בחוסר רציפות. מתוך כ-600 אלף מפקידים 90 אלף הפסיקו את ההפקדות בשנה האחרונה.

- ב-2016 מתוך קרן של כ-84 מיליארד שקלים החוסכים פדו כ-1.6 מיליארד, לא רק כספי פיצויים אלא גם כספי תגמולים. בדרך כלל אנשים פודים את הכסף מכיוון שהם זקוקים לו נואשות לצריכה שוטפת.
- התארכות תוחלת החיים בוודאות תקטין את שיעור התחלופה.
- בשורה התחתונה אני גם בעד איזה שהוא מרווח בין הרמה מינימלית הנדרשת להפרשה לחיסכון פנסיוני לבין הרמה המקסימאלית שיש לאפשר באופן וולנטרי, כאשר את הרמה המינימלית צריך כמובן לחייב בחקיקה.

אבי רוזנבאום

- אני מתחבר מאוד לדברים שאמרו קודמי.
- נתחיל עם הערה על העבודה של לאה אחדות. נאמר כאן באחד השקפים שאין מיסוי על פיצויים, אז החל מינואר 2017 המצב שונה וישנו מיסוי על פיצויים מעל 32 אלף ש"ח. יש מיסוי בשלב ההפקדה על מרכיב הפיצויים.
- לעניין העבודה של אסנת, שאלתי אותה לפני כן אם שיעורי התחלופה הם ברוטו או נטו. גם אם הם נטו, הטבות המס על קצבאות היום הן משמעותית גבוהות יותר מהטבות המס על שכר. תיקון 190 משנת 2012 הרחיב בצורה דרמטית את פוטנציאל הטבות המס מקצבאות, זה יכול להגיע לקצבה של 11,000 ש"ח שלא תמוסה בכלל, להבדיל משכר שכן ימוסה. אני לא יודע איך זה נכנס לעבודה, לשיעורי התחלופה.
- הנושא של משיכת כספי פיצויים הוא קריטי. קודמי דיברו על כך. בעשירונים הנמוכים יותר כשיש למישהו הזדמנות הוא לוקח את הכסף. 40% מהחיסכון הפנסיוני שלנו הוא כספי פיצויים, ונדרש להתחשב בכך בסימולציות.
- כפרט שחוסך, שהוא גם במקרה מנכ"ל של קרן פנסיה, אני חושב שאנחנו השכלנו במדינת ישראל להביא את החיסכון הפנסיוני למצב בלתי נסבל. הפרט לא מבין מה קורה, מה הוא יכול לקבל בשלב ההפקדה, מה קורה בשלב המשיכה, האם כדאי או לא כדאי, קשה לעקוב אחרי תכיפות השינויים.
- בתפיסה שלי הצורך שלי לחסוך לא שונה מהצורך של פרט בעשירונים הנמוכים. אף אחד לא מבטיח רציפות תעסוקתית גם לעשירונים היותר גבוהים, אף אחד לא מבטיח ששיעור תחלופה כזה או אחר הוא טוב יותר.
- אני חושב שראוי לבנות מודל מאוד פשוט: EET, פטור מלא בשלב ההפקדה, מיסוי מלא בשלב המשיכה, בלי יותר מדי סיבוכים. זה אמנם ייתר חלק מהעוסקים בענף, אבל זה יהפוך את העולם לעולם שבו נפקיד באופן מלא כל אחד מההכנסות שלו, ויהיה פשוט גם לחוסך.
- צריך לשקול על איסור משיכת כספי פיצויים בנסיבות מסוימות בסיום העסקה. הדחיה של אותו אירוע למעמד הפרישה המוחלטת מהעבודה בהכרח תגדיל את שיעורי התחלופה ותטפל גם בבעיות של רציפות.
- הצעה למבנה הפרשות עולה עם הגיל היא מאוד מסוכנת בעיני. ההנחה שעם הגיל אני אמשיך לעבוד וארוויח יותר היא בעייתית. זה גם פוגע בתמריצים של מעסיקים להעסיק אנשים מבוגרים יותר, כי צריך להפריש להם יותר. בעיית הרציפות התעסוקתית היא בעיה קשה, ביחוד עבור נשים.
- אני חושב שכדאי לבחון גם שינוי במקומות שאליהם הולך הכסף. למשל, אפשר להפחית את ההפקדות ולהעביר חלק לקרן השתלמות, מסלול חיסכון לטווח קצר יותר.

כפיר בטט

- ראשית אני רוצה לתקן משהו שנוגע לעבודה של לאה ומישל: סך הטבות המס הוא 21 מיליארד ולא 14. זו טעות שלנו ולא שלכם, עד עכשיו בספרי התקציב לא הסתכלו על ההטבות על הפקדה על חשבון רכיב הפיצויים לקופת גמל בתור הכנסה. ההטבה ניתנה גם בעבר, אך לא נכנסה לספר התקציב.
- בשנתיים האחרונות נגענו קצת בנושא של הטבות מס לפנסיה בחוק ההסדרים.
- ההמלצה שלכם היא להפחית את הטבות המס ולתת יותר השלמת הכנסה לקשישים, שזה פחות או יותר מה שעשינו בתקציבים האחרונים ל-2015-2016.
- אני מסכים עם מה שאמר מנואל לגבי חוסר הקשר בין החלק הראשון והחלק השני של העבודה של מישל ולא, לכסף אין צבע ולכן לפעמים דברים מגיעים לוועדות אחרות בכנסת, לא צריך כך על הדברים, אבל בכל זאת זה פחות או יותר מה שנעשה בתקציבים האחרונים.
- בתקציבים האחרונים נקבעה תקרת מס להטבה של 32 אלף שקלים על ההפקדה לפיצויי פטורים לקופת הגמל, שמהווה סדר גודל של כ-40 אלף ש"ח בברוטו, זה משהו שלא מוסה מעולם. יחסית להמלצות מדיניות שלכם, של להפחית את הטבת המס לאזור של ה-15 אלף ש"ח, היה נכון יותר לקחת מהתקרה היותר גבוהה, של אלו שמרוויחים שכר יותר גבוה.
- אחרי כל זה צריך בסופו של דבר לשאול מהי המטרה של הטבות מס לפנסיה, האם הן משיגות את ייעודן, מהו המודל הנכון, האם עובדים מבקשים מהמעסיקים להפריש להם לשכר ולא לפנסיה, האם זה מה שיוצר את האפקט.
- יש מחקר של צ'אטי שבא ומציג שבעלי ההכנסות הגבוהות מעבירים החיסכון לאפיקים אחרים אם לא נותנים להם הטבות, כך שסך החיסכון לא נפגע, הסבסוד משפיע רק על אפיקי החיסכון.
- יש מקום לשקול פישוט של הטבות המס בפנסיה, כרגע זה בלגן מאוד גדול.
- לגבי המחקר השני של אסנת ליפשיץ, מעניין לשמוע שדווקא יש יותר מדי הפרשה לפנסיה, בדרך כלל כשאני נפגש עם החברים החדשים של מנואל אני שומע את המצב ההפוך, שלדור שלי לעולם לא תהיה פנסיה... אני מסכים עם עמיתי מההסתדרות בנוגע לכך שיחס התחלופה אשר אנו מקבלים במודלים שלנו נמוכים יותר ממה שחושב.
- רוב הדברים צוינו על ידי קודמי, הפרשה לפיצויים וכו'. לכן אני חושב שכאשר אנחנו מחפשים את מודל הפנסיה הנכון ובוחנים מהו שיעור התחלופה בפועל, אנחנו לוקחים גם באפר של סיכונים שונים ואי וודאות, מניחים שהעובד מושך כ-60% מכספי הפיצויים שלו, שנות אבטלה ועוד, התוצאה היא יחס תחלופה נמוך הרבה יותר מ-100%.

שאלה מהקהל: האם אתה משוכנע שכל השינויים שציננת יורידו את שיעור התחלופה לאזור של 80%?

כפיר בטט

- אנחנו מגיעים לתוצאות הרבה יותר נמוכות בחישובים שלנו, למרות שההנחות לגבי הפרמטרים דומות.
- יכול להיות שיש מקום לשקול מדרגות שונות לבעלי הכנסות נמוכות, כפי שנעשה בפנסיה לעצמאיים. הדברים האלו אמנם מייצרים סיבוכיות כפי שנאמר פה, אבל בכל זאת ניתן לשקול אותם, לפחות כ-default ולא כחובה.

- גיל הפרישה של נשים משפיע רבות על העניין הזה, אם אישה פורשת בגיל 62 או 67 זה משפיע מאוד על הסכומים שהיא תקבל, וכן על פערי העוני המגדריים בגיל הפרישה. פרישה של אישה בגיל 67 לעומת 62, מגדילה את הקצבה הפנסיונית שלה ב-50%.

הראל שרעבי

- אני מסכים עם הדברים שאמרו שי וכפיר לגבי המאמר של אסנת ליפשיץ. גם הסימולציות שלנו יוצאות הרבה יותר נמוכות מהתוצאות שהציגה אסנת.
- הצענו כבר בעבר להעניק הטבות בגין ההפרשות לפנסיה לאוכלוסיות חלשות. כיום ההטבות הן הטבות מס, מכיוון שהם לא משלמים מס הם לא מקבלים אותן.
- בנוגע למשיכת פיצויים, אולי זה קצת מרחיק לכת אבל כיום כשאדם מסיים עבודה כמעט כופים עליו למשוך את הפיצויים. מביאים לו אותם עד הדלת, מכריחים אותו לקבל החלטה.
- יתכן שמשיקולים של כלכלה התנהגותית אם העובד יהיה פחות מודע לקיומם של כספי הפיצויים הוא ימשוך אותם פחות.
- לגבי המחקר של מישל ולאח, אני מתחבר למה שאמר חה"כ טרכטנברג, בנוגע לשאלה מה אנחנו רוצים להשיג מהעולם הפנסיוני.
- אנחנו רגילים לדבר על שיעור תחלופה, אבל שיעור תחלופה של אדם בעשירון 3 לא צריך להיות כמו בעשירון 9. אדם בעשירון 3 לא יכול להרשות לעצמו שיעור תחלופה נמוך מדי, הוא חייב לשמור על רמה מסוימת של הכנסה מינימלית.
- יש ערך גם מבחינת המדינה לעודד יחס תחלופה גבוה יחסית בקרב אוכלוסיות מבוססות.
- אתם מציעים לקחת כסף מהעידוד של המדינה של הפנסיה הצוברת, ולהעביר אותו לביטוח הלאומי, למודל של pay as you go. צריך לבחון את המודל הזה לאורך זמן, לאור גידול בתוחלת החיים וירידה בשיעורי הילודה. המודל של pay as you go לא יכול להיות יציב בטווח הארוך לאור המגמות האלו.
- הדבר הנכון הוא הפוך, להמשיך לתמוך בחיסכון של אדם לעצמו, כך מערכת הפנסיה נשארת יחסית יציבה. לא נכון לדעתנו לקחת תמיכה ממשלתית מהמערכת הזו ולהסיט אותה למערכת הפחות יציבה של הביטוח הלאומי.
- ברגע שמצמצמים הטבות מס, אנשים עם הזמן מקטינים את החיסכון שלהם. זה לא אנשים שיש להם יכולת לחסוך הרבה, בלי הטבות המס והחובה הם לא יחסכו, לא נשיג את יחס התחלופה, הדבר הזה מעבר למשמעויות הכלכליות יכול ליצור גם משמעויות פוליטיות.

ארנון שגב

- אני מתחבר לדברים שאמרו הדוברים הקודמים ואין לי מה להוסיף. ניכר כי מחשבה רבה הושקעה בגיבוש המסקנות של המחקרים. אני מעריך שקובעי המדיניות ימצאו במחקרים תועלת רבה.

ליאורה באוורס

- דיברו כאן הרבה על שיעור התחלופה, אז אני לא אחזור על זה כל כך. המספרים ב-OECD יותר נמוכים מהמספרים שאסנת הציגה, היו ככל הנראה שינויים מעטים בהנחות.

- יש לנו את שיעור התרומה (18.5%) הגבוה ביותר מבין המדינות שיש בהן פנסיה חובה.
- שיעורי התחלופה עבור נשים הרבה יותר נמוכים מאשר גברים, בגלל הבדלים בשעות העבודה, גיל פרישה ושנים שמחוץ לשוק העבודה עבור טיפול בילדים
- יש מגמה של מדינות ה-OECD לשנות מערכות שעובדות לפי pay as you go ולעבור למערכות יותר מגוונות, שגם כוללות פנסיה פרטית.
- המערכת הישראלית, לעומת זאת, מבוססת יותר מדי על פנסיה פרטית. אני חושבת שחלק חשוב מהדיון הוא לא רק שיעור התחלופה, אלא גם מהיכן היינו רוצים ששיעור התחלופה יגיע. יתכן שרצוי לשקול מעורבות גבוהה יותר של תמיכה ממשלתית בגיל הפרישה.
- שיעורי התחלופה האלו רגישים מאוד לשינויים בהנחות, למשל בנוגע לתשואה על ההשקעה. בישראל הרגישות גבוהה יותר לשינויים בפרמטרים, בהשוואה למדינות אחרות שבהן הפנסיה מבוססת פחות על פנסיה פרטית.
- בישראל שיעור גידול האוכלוסייה גבוה יותר מאשר במדינות אחרות, במיוחד בקרב אוכלוסיות חלשות יחסית כגון חרדים וערבים, מה שמהווה נטל גבוה על ההכנסה הפנויה בגילאים 25 - 50 ויכול להצביע על כך ששיעורי התחלופה האופטימליים הם דווקא יותר נמוכים בישראל.
- עובד בשכר ממוצע בישראל מקבל הטבות מס בשווי של 51% מהתרומה שלהם לחיסכון הפנסיוני לאורך החיסכון לעומת חשבון חיסכון רגיל - זה בערך כפול מהערך המקביל במדינות ה-OECD.
- ישנה גם השאלה מדוע צריך לתת הטבת מס למשהו שהוא חובה חוקית כמו הפרשה לפנסיה.
- בנוגע להצעת המדיניות, האם רצוי להקטין את שיעור ההפקדות לאוכלוסיות עניות או לקבוע מתווה עולה עם הגיל, אני חושבת שישנה אפשרות נוספת, שבמסגרתה הממשלה תסבסד את הפנסיות או תשתמש במנגנונים אחרים כמו מס הכנסה שלילי. אנחנו רואים במדינות OECD אחרות ששיעור ההטבות על חיסכון פנסיוני הן לעשירונים התחתונים, בעוד שבישראל זה הפוך.

דורית טנא פרצ'יק

- כמי שהייתה מאדריכלי פנסיית החובה, נחמד לראות בדיעבד את המחקרים העוסקים בעניין.
- בזמן המו"מ ולקראת החתימה עלו השאלות של עובדים עניים ושיעור התחלופה. ההחלטה הייתה חד משמעית – מספיק שנעלה את ההפרשות כדי שנאפשר לשוק להתמודד עם הסכום. היה חשש שאם לא נכניס אוכלוסיות אז יתקפו את ההסדרות ואת התאחדות התעשיינים על הפקרת עובדים עניים.
- התחברתי לדברים של שי והראל בנוגע לעידוד החיסכון. מבדיקות שאנחנו עשינו באגף הפנסיה אנשים לא חוסכים אם אין להם חובה כזו. אם הם מקבלים סכומים חד פעמיים עם הפרישה אז תוך 5-1 שנים לכל היותר הסכומים נגמרים.
- ברגע שנוריד את התקרות עובדים עניים לא יחסכו, יעבירו את הכסף לצריכה. עובדים שירצו לחסוך יפנו למעסיקים, המעסיקים יצטרכו לשלם סכומים נוספים, זה ייקר את עלות העבודה באופן דרמטי.
- היום אני יושבת כאן בכובע השני לי כיועצת להתאחדות התעשיינים, ואני חייבת להגיד שהתעשיינים רואים את העניין של העלאת עלות העבודה כבעיה מאוד קשה בשוק העבודה הישראלי.

- בנוגע להעלאת שיעורי ההפרשה עם הגיל, המשמעות היא שנפגע בסיכויי ההעסקה של עובדים מבוגרים יחסית, שגם היום יש להם בעיה משמעותית בתעסוקה. עובדים מבוגרים יתקשו לחזור לשוק העבודה.
- הערה אחרונה – נשים עובדות בשיעורי העסקה נמוכים יותר, ולא באופן רציף.

מירי אנדלברד

- אני רוצה להתייחס למחקר של לאה ומישל. המחקר מתייחס ל-2014, מאז יש מתווה של העלאת קצבאות לקשישים שיכול לשנות את המסקנות בנוגע להשפעות על העוני.
- אני מסכימה עם ההמלצה להוריד את התקרה, אבל עדיף שהכסף יחזור לאנשים בגיל העבודה.
- אוכלוסיית הקשישים בישראל יחסית מטופלת, תחולת העוני בישראל גבוהה יחסית למדינות אחרות דווקא בגילאי העבודה ופחות בקרב הקשישים.
- לגבי המחקר של אפרת, אני מתחברת לדברים של טרכטנברג בנוגע לשינויים גדולים שמתרחשים כיום בשוק העבודה, כניסה של אוכלוסיות חדשות. יתכן שכבר היום השיעור של טיפוס 1 או 2 באוכלוסייה קטן יותר. אולי צריך לשנות את הרכב הטיפוסים בעבודה.
- לגבי ההמלצה בנוגע להגבלת הפרשות המס, זה נראה לי רעיון נכון לעשות את זה פרוגרסיבי.

יואב פרידמן

- אני אתייחס לעבודה של אסנת. כפי שנאמר כאן, יחסי התחלופה לא נראים סבירים.
- הערת הביניים של איתן בנוגע לתוחלת החיים חשובה גם היא.
- להערכתי ברגע שנתחשב בהערות שעלו פה, לגבי טיפוסים רבים נקבל יחס התחלופה נמוך מ-80 אחוזים.
- צריך לקחת בחשבון את האבטלה הנמוכה והעלייה בשכר המינימום.
- היום פיצויי הפיטורים שייכים לעובדים העניים, בעבר זה לא היה שלהם, וכפי שנאמר אנשים משתמשים בכך.
- נאמר כאן שהחיסכון הפנסיוני עלול לפגוע בשכבות החלשות, בהקשר של השלמת הכנסה שהם לא יקבלו. אם זה המצב, אפשר לתקן את זה על ידי הגדלת מס הכנסה שלילי או תמריץ אחר.
- מדוע פנסיה חובה? קוצר ראות של הפרטים, העדפת ההווה של הפרטים שהיא גבוהה יותר מהעדפת ההווה של החברה. צריך לקחת את זה בחשבון, לאו דווקא לוותר על החיסכון הפנסיוני.
- נקודה אחרונה, השוואה ל-OECD. אנחנו מובילים על ה-OECD בשנות דור ברפורמות שעשינו בפנסיה. רוב קובעי המדיניות שם היו מתחלפים איתנו. ההשוואות עם ה-OECD הם נקודה לטובתנו, לא נקודה לרעתנו. זה לא המקום להעתיק ממנו, הם היו רוצים להעתיק מאיתנו.

מיכאל שראל

- המשפט האחרון של יואב זה בדיוק מה שאני אומר לקרנית כשהיא אומרת שההוצאה האזרחית בישראל נמוכה יחסית ל-OECD... זה בדיוק הנימוק, מדוע אנחנו צריכים ללמוד מה-OECD מה לא לעשות. אני לא רוצה שההוצאה האזרחית בישראל תהיה כמו ביוון.
- השוואה פוזיטיבית היא לא מסקנה נורמטיבית.
- בנושא הפנסיה צריך לשאול מדוע המדינה בכלל מתערבת. זאת שאלת היסוד. המדינה מניחה שיש פה כשל שוק שאנשים הם "מיופיים", חוסכים פחות מדי, ולכן צריך לעזור להם לשמר את רמת החיים שלהם לעת זקנה.
- אך האמת היא שבסך הכל האוכלוסייה המבוגרת בישראל חיה בתנאים טובים יותר מאשר שאר האוכלוסייה. אומרים פה ששיעורי העוני הם גבוהים, אבל זה כשמחשבים את שיעורי העוני לפי הכנסה כספית. כאשר מסתכלים על הכנסה כוללת, שכוללת את הזקיפה משכר דירה על דירות בבעלות, המצב של הקשישים הרבה יותר טוב מאשר של שאר האוכלוסייה, ושיעורי העוני בקרבם הרבה יותר נמוכים. כל הניתוחים של שיעורי העוני ואי השוויון לא מתחשבים בכך, וכוללים רק הכנסה כספית.
- אז בממוצע מצבם של הקשישים טוב יותר. זה אומר שאולי הם חוסכים יותר מדי.
- איך אנחנו יודעים מהו חיסכון? כדי לחשב את שיעור התחלופה אנחנו לוקחים בחשבון רק את החיסכון הפנסיוני, בהשוואה להכנסה ממש לפני הפרישה, ההכנסה הגבוהה ביותר לאורך כל הקריירה. אנחנו מניחים שכל ההכנסה בעת הפנסיה מגיעה מהחיסכון הפנסיוני, תוך התעלמות מההכנסות מנדל"ן ומהחיסכון בנדל"ן. השקעות בנדל"ן הם חלק משמעותי מהחיסכון של משקי הבית בישראל. על כן שיעור התחלופה שאנחנו מודדים יותר נמוך משיעור התחלופה האמתי.
- נניח שכל מה שאמרתי לא נכון, ועדיין אנשים לא חוסכים מספיק. כשל שוק הוא אולי תנאי הכרחי להתערבות הממשלה, אבל הוא לא תנאי מספיק. יתכן שההתערבות הממשלתית מובילה לעיוותים גדולים יותר מאשר העיוותים הנגרמים בגלל כשל השוק.

ירום אריאב

- העבודות שסוקרו כאן מאוד מעניינות. יש כמה דברים שלא לקחנו בחשבון בעת ההחלטה על הרפורמה.
- מה קורה לחסכון הפנסיוני בעולם עם ריבית חסרת סיכון נמוכה לאורך זמן?
- עולם הפנסיה מתמודד עם שאלה לא קלה כאן, כיצד ניתן לתת פנסיה ולא להיכנס להשקעות מאוד מסוכנות.
- אלמנט שני, דפקנו את האוכלוסיות החלשות ביותר מבחינת דמי הניהול. לאוכלוסיות האלו יש דמי ניהול מקסימאליים.
- יש מקום לראייה מחודשת וחשיבה על כל הנושא הזה, כולל הרובד הראשון של ביטוח לאומי. אנחנו עושים צעד שמופנה למקום אחד מבלי להתחשב על ההשפעות האחרות.
- צריך להסתכל גם על הנושא של הטבות מס. יש את הנושא של אגרות החוב המיועדות. יש כאן עולם שלם שעוד לא נגענו בו.
- לגבי הסיפור של מיכאל, אני דווקא השתכנעתי שלעולם הפנסיה יש הרבה מאפיינים של מוצר ציבורי, שכל הדיבורים האלו על חינוך פיננסי לא באמת יעזרו ושהממשלה צריכה להיות מעורבת מהכיוון הזה.

אפרים צדקה

- כל הנושא של הטבות מס הוא עניין טכני, לא צריך לתת לזה איזו חשיבות משמעותית מבחינה כלכלית. אני לא יודע אם הייתי קורא לזה "הטבות מס".
- היו כבר וועדות בישראל שהמליצו על הכיוון של EET, פטור מלא בהפקדה ובצבירה ומס מלא במשיכה, זה הכי פשוט. בארצות הברית זה משהו כזה, אפשר ללמוד מהם גם, הם לא כל כך טיפשים האנשים האלו.

הערה מהקהל: זו שיטה רגרסיבית יותר.

- אני לא בטוח כל כך, אבל אין לי כל כך זמן להתחיל כאן לפרט על הנושאים האלו.
- בפנסיה יש אלמנט של מעבר ממס על הכנסה למס על תצרוכת, זה דבר יפה.
- יש פה אלמנט של להסתכל על הכנסות לאורך החיים במוקם על הכנסה שנתית
- בנוגע לעבודה של לאה, בנוגע לביטול ההטבות האלו, בשיווי משקל צריך להסתכל על כל שיעור המס. צריך להתחשב גם בביטוח הלאומי, במע"מ, אנחנו מגיעים לשיעורים הרבה יותר גבוהים מ-60% במס השולי לקבוצות ההכנסה האלו. לא ברור שכדאי "במשיכת קולמוס" לבטל את ההטבות שהם מקבלים, מה שיעלה עוד יותר את שיעור המס.
- בנוגע לפיצויים, אנחנו אומרים שזה לא בסדר שאפשר למשוך אותם, אבל צריך לזכור שאצלנו ביטוח האבטלה הוא מאוד מצומצם, אז אם מבטלים את זה צריך לעשות משהו עם ביטוח אבטלה.

נירה שמיר

- נאמר פה שההכנסה בד"כ עולה עם הגיל. ההנחה הזו לא בהכרח נכונה במציאות של היום.
- הזכיר ירום את הנושא של אג"ח מיועדות. אין ספק שכאשר חוקק חוק פנסיה חובה לא ידענו שאנחנו הולכים לכיוון של ריביות אפסיות לתקופה ארוכה. זה מוביל את המוסדיים לקחת סיכונים משמעותיים יותר. זה יכול להוביל לתנודות בשוק.
- בשנים האחרונות אנחנו רואים שהאוצר מנפיק חלק משמעותי באג"ח מיועדות, אין כמעט הנפקות נטו, זה פוגע בסחירות ובעומק השוק, כשלוקחים בחשבון את הטבות המס הסבסוד שגלום באג"ח מיועדות הוא משמעותי. צריך להסתכל גם על זה כהטבה משמעותית בנוסף להטבות המס.

איתן ששינסקי

- הרבה מהדברים שרציתי לומר כבר נאמרו פה.
- אני לא רואה איך אפשר לקיים דיון על הטבות מס מבלי לדבר על האפקטיביות שלהם, דהיינו על ההשפעות שלהם על החיסכון.

שאלה מהקהל: אם זה חובה, למה צריך תמריץ?

איתן ששינסקי

- הטבות המס מביאות להתנהגות שונה. זה ישנה את ההתנהגות שלך בתחומים אחרים. ברור שיש לכך השפעות התנהגות. לרוב האנשים יש גמישות שונה מאפס.
- השפעות חיסכון חסרות במחקר.
- בנוגע לחישובים של אסנת, הפרמטרים. כיוון שהיום בפנסיות הצוברות יש סיכוני שוק, לא התייחסתם לפיזור הראוי. לקחת רק את הממוצע ולא להתייחס לפיזור זה בעייתי.
- יש מדינות שבהן מפקידים לאנשים כאשר יש חוסר רציפות תעסוקתית. אולי זה צריך להיות חלק מהשימוש בכספים האלו.
- בנוגע לשימוש בכספים, רציתי גם להתייחס למה שנאמר על אגרות החוב המיועדות. יש שם אלמנט סבסוד בגלל הריביות. אפשר לחשוב גם כאן על הגדלה ועל שינוי ההרכב, זה יכול להיות יותר אפקטיבי מבחינת ההשפעות על ההתחלקות מאשר הסימולציות שאתם עשיתם.
- בנוגע לתכניות pay of you go, נאמר כאן שהן פחות יציבות, זו אמירה שאני לא מקבל אותה. לתכניות כאלו יש סיכונים דמוגרפיים בנוגע ללוחות תמורתה וילודה, אבל גם לצבירה יש סיכוני שוק. אלו סיכונים מסוגים שונים, אבל זה לא שיש מערכת יציבה ומערכת לא יציבה. לתכניות pay of you go יש גם סיכונים פוליטיים, כי כל שינוי עובר דרך המערכת הפוליטית.

דנה הלר

- צד שני של חיסכון היתר הוא אולי מצוקת האשראי שנידונה בוועדת שטרם בהקשר של משקי הבית.
- הרעיון היה כן לאפשר למשקי הבית ללוות כנגד אותו נכס שהם צוברים. זו הלוואה יעילה שמקטינה את הסיכון, וגם מאפשרת להכניס את המוסדיים לשוק האשראי למשקי בית שחסרה בו תחרותיות.
- תכנית כזו יכולה לאפשר החלקת תצרוכת יותר בקלות בשלבים המוקדמים של החיים.
- זה כמובן נתקל בהרבה מאוד התנגדות ציבורית, ולא נכנס לחקיקה בסוף.

אלכס צוקרמן

- אני רוצה להתייחס לשני דברים שמיכאל שראל אמר.
- אני מסכים שצריך להתייחס לסך כל החיסכון של אדם, כולל נדל"ן, השקעות בחינוך ובהון אנושי של ילדים
- אם לאדם יש פיצויי פיטורים של מיליון וחצי והוא מוציא את זה, אתם מניחים שזה הולך לתצרוכת אבל זה לא בהכרח מה שקורה. זה יכול ללכת להשקעה אחרת. צריך לאפשר את זה. אולי הוא רוצה לקנות בית לילדים שלו, כמו פישמן?
- לא הייתי מבטל את הדבר הזה, אני חושב שהגמישות היא חשובה.
- צריך להבחין בין אנשים שנמצאים מתחת לאיזה שהוא סף, שם יש אנשים שאינם חוסכים, לבין אלו שיש להם חיסכון חיובי. חשוב לעשות דיפרנציאציה. לפחות 2 קטגוריות של אנשים. אי אפשר לדבר כאן על האדם הממוצע.

- דבר נוסף שמחזק את העניין הזה, כאשר לפרט הבודד יש כסף שלו אז הריבית האלטרנטיבית היא יותר נמוכה מאשר מה שהוא צריך לקבל כשהוא מפקיד חיסכון, יש הפרש בין ריביות.
- זו סיבה נוספת לכך שאם אדם שמגיע לפנסיה ורוצה להמיר את החיסכון בהשקעה אחרת צריך לאפשר לו.
- בשבדיה יש פנסיה מינימלית שאנשים חייבים להשתתף בה, והם יכולים לבחור האם הם הולכים לקרן שבה הדברים נקבעים על ידי המדינה, או להוציא את הכסף וללכת למקום אחר. 70% מהאנשים לא משתמשים באופציה של להעביר למקומות אחרים. בעלי ההכנסות הנמוכות בעיקר לא שמים לב לדברים האלו.

מישל סטרבצ'ינסקי

- תודה, היו הרבה הערות חשובות ומעניינות – נוכל להתחשב בחלק מהם בחלק הדיון שמופיע בעבודה.
- בנוגע לנקודה שהועלתה על ידי מנואל ואחרים, שטענו שאין קשר בין שני חלקי העבודה שלנו, בין הרפורמה שחוסכת כסף לבין החלק שבו אנחנו ממליצים מה לעשות עם הכסף: מנקודת מבטנו לא הסתכלנו כמו ממשלה, לוקחים מכאן ומעבירים לשם. מטרת העבודה שלנו היא לספק ניתוח עלות/תועלת של מגמת מדיניות קיימת: משרד האוצר הציע מספר פעמים להמשיך ולהקטין את התקרה של הטבות המס על חיסכון פנסיוני אף מעבר לחלופה שבדקנו בעבודה הנוכחית. על כן לניתוח עלות/תועלת יש ערך בפני עצמו.
- אני חושב שיש לזה ערך מאוד גבוה גם בהקשר של מה שאמר מנואל בהתחלה – כניתוח עלות תועלת מול מקבלי ההחלטות. ההמלצות שלנו בכלים שהצענו הן בחלקן שונות מאלו שהופיעו בעבודות קודמות. למשל החלופה של הגדלת מענק העבודה היא שונה מזו שהומלצה בוועדת העוני ומהחלופה שהומלצה על ידי בנק ישראל.
- אני מתחבר להערה בנוגע לצורך לבדוק מה ביטול ההטבות עושה לשיעורי החיסכון, אבל זה לא היה אפשרי במסגרת המחקר – מדובר על עבודה גדולה שעומדת בפני עצמה. אנו נצטט עבודות אחרות שעשו זאת. בישראל הקטנת תקרת ההטבה כבר יושמה, ולא הייתה שום קטסטרופה בחיסכון. החיסכון בישראל הוא ברמה גבוהה מבחינה היסטורית – כמובן שאיני מנסה לטעון שאני יודע מה הסיבה. בכל אופן, אלו נושאים מסובכים.

אסנת ליפשיץ

- אני אתייחס לחלק מההערות שעלו פה.
- אפשר לשחק עם הפרמטרים בכיוונים שונים, אבל בסופו של דבר המטרה של המודל היא להתייחס ל-3 העשירונים הנמוכים בהתפלגות ההכנסות, לא לאדם הממוצע.
- אם נשאל אותם אם הם רוצים שתהיה להם ירידה בהכנסה בשנות הפנסיה, הם יגידו שלא. אבל אם נשאל את האנשים האלו האם הם מוכנים לוותר על כסף עכשיו, כשהילדים בבית וצריך לשלם משכנתא, בתמורה ליחס תחלופה גבוה יותר, אני לא בטוחה שהתשובה שלהם תהיה חיובית.
- הירידה של 6% בהכנסות היום היא הנחת מינימום. כל המחקרים הכלכליים אומרים שלגבי הנטל העודף של המס, לפחות 50% יפלו על העובדים בטווח הארוך.
- לא ראיתי התייחסות לנקודה הזו אצל אף אחד מהדוברים.

צבי אקשטיין

- אני רוצה להוסיף משהו. כל המודלים שאני ראיתי באוצר היו על פרט בודד ולא על משק בית. גם המודלים על נשים בפנסיה. המודלים לא לקחו בחשבון את מספר הילדים במשק הבית, או מעבר של הפנסיה מהבעל שנפטר לאישה. לכן כל הניתוח שאני ראיתי הוא שגוי באופן בסיסי. פה יש מודל ראשון שמתמקד במשקי הבית.
- דבר שני, בנוגע לטענות על יציאה של משקי בית משוק העבודה ודברים דומים, התוצאה ששיעור התחלופה למשפחות הוא סדר גודל של 120-150 אחוז לא תשתנה עקב שינוי ההנחות שאתם מציעים.
- אני עדיין לא מבין למה צריך תמריצים שיש חוק. אני מסכים עם אפי שזה משנה את המס על פני תוחלת החיים, אבל חד משמעית זה מס רגרסיבי משמעותי מאוד. כאשר אין לו השפעה על תמריצים והוא רגרסיבי אני לא מבין למה הוא נכון.
- דבר נוסף: האם זה נכון כלכלית לתת רובד ראשון שהוא בעצם אפס?
- דבר אחרון, בנוגע לפנסיה, לכך שחוסכים פחות מדי. כל המחקרים הכלכליים על ארצות הברית מראים שאנשים דווקא חוסכים יותר מדי. יש ירושות. אנשים משאירים ירושות. יש כן מרכיב משמעותי של תמריץ הירושה שצריך להתחשב בו.
- אני מצטרף לטענה שהממוצע של ה-OECD הוא לא בנצ'מרק טוב.

שלי סבן

- ישראל חריגה בתמיכה ברובד הראשון, וכן ביחס שבין הרובד הראשון לרובד השני. התמיכה ברובד הראשון יותר נמוכה.
- ההשוואה ל-OECD כוללת מדינות לא רלוונטיות אלינו. יש מדינות שבהן רוב ההשקעה היא ברובד הראשון.
- במחקר של אסנת מדברים על השלמת הכנסה. אנחנו ניסינו לבדוק אם בפועל תהיה פגיעה בהשלמת הכנסה, ומסתבר שעבור אותם עשירונים שבהם מדובר הקצבה שלהם לא תגיע לגובה המספיק, ולכן לא תהיה פגיעה בהשלמת הכנסה.
- היום רק 21% מכלל מקבלי הקצבאות זכאים בכלל להשלמת הכנסה.
- לפי התחזיות היותר נדיבות זה לא יקרה גם בעתיד.

מיכאל שראל

- לנקודה האחרונה של אלכס – אני מסכים, אבל זה רק מחזק את התפיסה שלי. אנשים הם הטורגניים, גם בהעדפות. הממשלה מכוונת מדיניות לממוצע, ולא מתחשבת בשוני בהעדפות, ולכן הרבה החלטות ממשלה מפחיתות את הרווחה.
- נאמר כאן שאולי צריך לתת לאנשים רשת ביטחון, אבל יש כבר, היא נקראת קצבת זקנה ואבטחת הכנסה. שלושת העשירונים הנמוכים מכוסים לגמרי על ידי רשת הביטחון הזו. זו רשת ביטחון הרבה יותר נדיבה בנוגע לגילאים המבוגרים.

עומר מואב

- התחברתי לדברים שנאמרו כאן בנוגע לצורך בפשטות. יש איזו נטייה שבכל פעם עושים ועדת מס, כלכלנים רוצים שזה יהיה פשוט, בסיס מס רחב, חוקים פשוטים, מינימום פטורים, שיעורי מס נמוכים. פוליטיקאים רוצים ההפך, חוקים מסובכים.
- למשל, תקציר מהשבוע האחרון של הצעות חוק מוזרות: שעה על חשבון המעסיק לאישה שבעלה משרת במילואים, נקודת זיכוי על קורס הכנה לנישואים, זיכוי מס על השכרת דירה לטווח ארוך, פטור ממס דירה שלישית על השכרה רציפה... עוד לא הספיקו לחוקק מס חדש, וכבר יש לו פטורים.
- הגענו כאן למערכת מטופשת, מסורבלת עם שיעורי מס מאוד גבוהים, הרבה סתירות פנימיות וחוסר עקביות. אפשר לבנות מערכת פשוטה יותר.
- אני במקרה מקבל משכורת וחוסך לפנסיה בשתי ארצות שונות, ישראל ובריטניה. בבריטניה אני מבין מה קורה. החוקים פשוטים ופרוגרסיביים. גם שם כמובן יש כל מיני שטויות, בדיוק קניתי אופניים על חשבון משלם המיסים הבריטי... טמטום של מחוקקים לא חסר בשום מקום, אבל בסך הכל המערכת היא פשוטה.
- פה ישבתי לפני שבועיים ישבתי עם יועצת פנסיה, ואחרי שעה אני עדיין לא מבין מה קורה. למשל, אני לא מבין אם אני מת כמה הילדים שלי מקבלים. יש לי ביטוח חיים, כמה כדאי לי להשקיע בביטוח חיים?
- בנוגע לעבודה של מישל ולאח, זה מתחבר לנושא הסיבוכיות. אתם אומרים שההטבה לעשירון העליון היא מיותרת, כי אנחנו נחסוך ממילא. אבל אתם מתעלמים מהתמונה הכוללת, כפי שאמר אפרים. מבחינתכם כל דבר פרוגרסיבי הוא טוב, לא משנה מהי התמונה הכוללת.
- נטל המס בישראל על העשירון העליון הוא גבוה יחסית ל-OECD, וביטול ההטבה יגדיל אותו. אבל עבורכם הנגזרת היא מה שחשוב, כל פעם שמעבירים משהו מהעשירון העליון לעשירונים האחרים זה טוב, אין יעד לרמה.
- אני נגד ההטבה הזו לעשירונים העליונים, היא באמת מיותרת, אבל אם אתם מבטלים אותה אז תורידו את המיסוי במקביל. אפקטיבית כבר ישנם מעל ל-60% מס על העשירון העליון, אי אפשר להתעלם מכך, להסתכל רק על ההטבה הזו בניתוק מוחלט מכל מערכת המס.
- אני אסיים עם מספר הערות כלליות. אני מאוד מתפעל ממה שקורה פה, אני חושב שהדיון בשולחנות העגולים הוא ברמה יוצאת דופן. אני חושב שאנחנו לומדים מזה המון, והדיונים עוזרים לנו לייצר ניירות מדיניות שיש להם ערך למקבלי ההחלטות. לצערנו הפוליטיקאים לא תמיד מרוצים מההמלצות שלנו. משרד האוצר לאחרונה עובד הפוך בדיוק במספר נושאים, למשל חוק עידוד השקעות הון ומיסוי חברות, אבל פה ושם גם מקשיבים לנו. בסך הכל אני חושב שיש כאן השפעה על מדיניות, ולכן חשוב לנו לקבל את המשוב הרחב מקבוצה רחבה של אנשים בעלי השקפות שונות. אני מודה לכולכם, תודה רבה.

נוכחים בדיון:

ד"ר מירי אנדבלד	מנהלת האגף למחקר כלכלי, המוסד לביטוח לאומי
פרופ' לאה אחדות	ראש המחלקה לכלכלה וניהול, המרכז האקדמי רופין וראש התכנית לכלכלה וחברה במכון ון ליר בירושלים
ד"ר יצחק אורון	המרכז הבינתחומי הרצליה
מר אבישי אפרת	עוזר מחקר, התכנית לכלכלה וחברה במכון ון ליר בירושלים
פרופ' צבי אקשטיין	ראש מכון אהרן למדיניות כלכלית, דיקן בית ספר טיומקין לכלכלה, הבינתחומי הרצליה
מר ירום אריאב	יו"ר לביא קפיטל
גב' ליאורה בוורס	מנהלת כספים, תפעול וניתוח מדיניות, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל
מר כפיר בטט	אגף תקציבים במשרד האוצר
מר שי בירן	מנכ"ל אגף הכלכלה, ההסתדרות
מר יהודה בן אסאייג	מנכ"ל מנורה מבטחים ופנסיה
ד"ר דנה הלר	סגנית הכלכלן הראשי, הרשות להגבלים עסקיים
גב' מאיה הרן רוזן	אגף פיננסי, חטיבת המחקר, בנק ישראל
פרופ' צבי הרקוביץ	בית ספר טיומקין לכלכלה, הבינתחומי הרצליה
מר אורי כץ	מכון אהרן למדיניות כלכלית
פרופ' רפי מלניק	מכון אהרן למדיניות כלכלית; הבינתחומי הרצליה
ח"כ פרופ' מנואל טרכטנברג	המחנה הציוני
ד"ר נדב לוי	בית ספר טיומקין לכלכלה, הבינתחומי הרצליה
ד"ר אורן לוינטל	בית ספר טיומקין לכלכלה, הבינתחומי הרצליה
ד"ר אסנת ליפשיץ	בית ספר טיומקין לכלכלה, הבינתחומי הרצליה
מר אביחי ליפשיץ	מכון אהרן למדיניות כלכלית
ד"ר טלי לרום	מכון אהרן למדיניות כלכלית
פרופ' עומר מואב	מכון אהרן למדיניות כלכלית
ד"ר עמית מור	מנכ"ל אקו אנרג'י יעוץ כלכלי אסטרטגי; הבינתחומי הרצליה
גב' אדית סאנד	חטיבת המחקר, בנק ישראל
פרופ' מישל סטרבצ'נסקי	החוג לכלכלה ובית הספר למדיניות ציבורית, האוניברסיטה העברית בירושלים וראש התכנית לכלכלה וחברה במכון ון ליר בירושלים
מר שמעון סרוסי	מנכ"ל משותף, אקו אנרג'י יעוץ כלכלי אסטרטגי
ד"ר יואב פרידמן	מנהל תחום מדיניות באגף מקרו ומדיניות, חטיבת המחקר, בנק ישראל
עו"ד דורית פרצ'יק	יועצת להתאחדות התעשיינים
פרופ' אפרים צדקה	אוניברסיטת תל אביב
פרופ' אלכס צוקרמן	בית ספר טיומקין לכלכלה, הבינתחומי הרצליה
מר אבי רוזנבאום	מנהל חטיבת פנסיה, גמל ומוצרים פיננסיים, כלל ביטוח
ד"ר זאב רותם	מנכ"ל רותם אסטרטגיות
עו"ד ארנון שגב	שותף מנהל, ארנון שגב ושות'
ד"ר אלדד שידולבסקי	סגן בכיר לכלכלה באגף הכלכלן הראשי במשרד האוצר
גב' נירה שמיר	כלכלנית ראשית, בנק דיסקונט
ד"ר מיכאל שראל	ראש פורום קהלת

מר הראל שרעבי	משרד דורית סלניג'ר
גברת שלי סבן	מנהלת מחלקת פנסיה ברשות שוק ההון במשרד האוצר

מכון אהרן ופרויקט השולחנות העגולים:

מכון אהרן למדיניות כלכלית החל את פעילותו בחודש מרץ 2014, וחזונו הוא לתמוך בצמיחה כלכלית ובחוזק חברתי בישראל על ידי עיצוב אסטרטגיה והצעות לתוכניות מפורטות למדיניות כלכלית המבוססות על ידע בין לאומי מעודכן. בראש המכון עומד פרופ' צבי אקשטיין, ועם חברי הדירקטוריון נמנים: פרופ' מרטין אייכנבאום, מר שלמה דוברת (יו"ר), מר ארז ויגודמן, פרופ' אמיר ירון, פרופ' רפי מלניק, פרופ' דני צידון, ד"ר טלי רגב, הגב' עופרה שטראוס, מר חיים שני ומר שאול שני.

המכון יקיים מספר פעמים בשנה "שולחנות עגולים" בנושא ספציפי, אשר יהוו מקום מפגש לחוקרים, מקבלי החלטות, ובכירים במגזר העסקי והציבורי, במטרה לערוך דיונים מקיפים ועמוקים בנושאים אקטואליים. המושב יחל בהצגה קצרה של נייר רקע, ואחריה מספר הרצאות קצרות מאת חלק מהנוכחים. לאחר מכן יחל הדיון, שינוהל על ידי יו"ר השולחנות העגולים פרופ' עומר מואב, במסגרתו כל אחד מהנוכחים יוכל להביע את דעתו בקצרה ולהגיב לדבריהם של האחרים. הדיון יהיה סגור לכלי התקשורת. בסופו של המושב יפורסם לתקשורת נייר סיכום שיכלול את תקציר העמדות של הנוכחים (לאחר אישור הדוברים) והתובנות שעלו במהלך הדיון.